

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 36 (1950)

Artikel: Claustra e Cadi entuorn 1630
Autor: Müller, Iso / Gadola, G.
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-882338>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 30.07.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Claustra e Cadi entuorn 1630

da P. Iso Müller O. S. B.

(Per romontsch da G. Gadola, Cuera)

Quens, cunzun cura ch'ei ein buc aunc pagai, leventan buca grond interess. Suenters tschenteners ein els denton ina excellenta fontauna per il far e demanar de nos perdavons. Per quei ein ils quens digl administratur de Mustér, P. Augustin Stoecklin 1631—34, zun beinvegni. Quels sesanflan egl archiv della claustra de Nossadunnaun, nudai cull'enzenna A SF (4) 4 e furneschan a nus, aschi lunsch che nuot auter ei indicau, il material per las suandontas expectoraziuns. Completai vegnan quellas entras ils acts della nunziatura, signai ND, las copias dils quals vegnan teni en salv egl archiv della claustra de Mustér, sco era entras il Codex Fabariensis 103, conservaus egl archiv della claustra de S. Gagl, e che cuntegn la corrispondenza dils 1623—37 denter Mustér e Faveras. Las relaziuns pridas cheu en egl serefereschan entir entratgamein al regiment d' Augustin Stoecklin, che ha guvernau la claustra de Mustér gl'emprem 1631—34 sco administratur e 1634—41 sco avat.

L Dal govern della Cadi

Dapi ils temps dils imperaturs Ottos fuva igl avat de Mustér il cau della Cadi. El ei restaus Prenci de siu territori entochen ils dis della revoluziun franzosa. El regeva denton buc el senn de tiran absolut, anzi a moda e maniera d'in regent patern. Il proverb: «Sut la canna crutscha eis ei bien viver» valeva era cheu.

La situaziun patriarcala dil Prenci Avat semanifesta de sia qualidad sco p a d r i n. En sesez astgavan ils muntgs, che savevan buca pli disponer de lur fatg temporal, buca pli praticar quei uffeci, mo ils avats sco Prencis de lur domini fagevan

nuota nuidis padrin, per demonstrar cheutras lur regiment patern. Ils avats de Nossadunnaun practicavan quei usit da 1527—1609, per allura ceder de quell'isonza.¹ Quels ded Engelberg exercitavan quei usit dapi 1592 e cultiveschan el aunc ozildi.²

Cura che quei usit ha priu sia entschatta a Mustér, ei buca pli de fastisar. En tutta cass ha Stoecklin acceptau figliols gia sco administratur 1631—34, sco registraziuns els cudischs de quens muossan si: «Jtem Tauff vnndt Jnbindt Gelt ausgeben 8 Florin 14 Batzen. Jtem nach vnndt nach vererhet (!) vnndt zu Letzi geben worden 24 Florin 9 Batzen 37 Kreuzer.» Cura che Giachen Berchter ha survegniu ils 28 de fen. 1640 in feagl Gion, ei avat Augustin staus padrin.³ Quei Gion Berchter ch'ei vegnius podestat a Bormio 1661—63 e scarvon della Ligia Grischa, se-regurdava aunc pli tard cun plascher de siu padrin Prenci-Avat.⁴ Ils avats dil temps baroc han manteniù quella isonza e practicavan ella schizun ordeifer.⁵ La finfinala era quei era ina ovra caritativa. En quei grau ha Stoecklin era schiglioc fatg de bia ed arveva buca nuidis siu maun patern.⁶

Tier in veritabel Prenci-Avat auda era in c a m e r i e r laic. Quei indrez podà che va lunsch anavos el temps miez. Segir eis ei, che avat Bundi (1593—1614) haveva il beineducau Conrad Bardtorf sco survient de Sia Grazia Principiala», che ma-

¹ Wymann E. en *Geschichtsfreund* 1905 p. 29.

² Hess I., *Aus dem kirchlichen und bürgerlichen Leben im alten Engelberg* 3 (1945) 119—128.

³ Berchtersches Tagebuch p. 340 e 449, en Berther B., *Il Cumin della Cadi de 1656*, 1911 p. 10.

⁴ Stoecklin, *Nymphaeum Fabariense 1631*, exemplar egl archiv della claustra de Mustér, cuntegn la sequenta notizia: *Intuitu, quod libri huius Auctor (!) fuerit subsequenti tempore factus Abbas et Princeps Monasterii Disertinensis, eaque occasione Perillustrissimus D. Joannes Berchter, olim Burmy Praetor et foederis Grisei Cancellarius, Eundem Illustrissimum Principem ceu Patrinum suum baptismalem colat et veneretur, licet dudum defunctum, hinc in memoriam tanti Patrini Eidem iste liber dono dedicatus fuit a P. Mauro Cathrin pro tempore Decano m. p. (P. Maurus Cathrin † 1696)*

⁵ *Geschichtsfreund* 1924 p. 199 per 1662. Ils avats eran era padrins de creisma. Berchtersches Tagebuch 17/18 Jh. p. 139.

⁶ Pareglia Quen p. 18: «Jtem vnndt letztlich wegen der jungen Purst (jungen Burschen) in der Fassnacht vnnd im Mayen daruff gangen ongefahr 5 Florin.» — Cheu audan era las sequentas postas: «Jtem den Capucineren, auch anderen Almuosen 22 Fl. 10 Batz.» (p. 13) «Jtem an vnser lieben Fräuwen Rosenkrantzaltar zuo Brigels verehrt an Getreidt vnndt Gelt 15 Fl. 8 Batz.»

nischava cun success ina bein endrizzada fatschenta de ponn a Mustér.⁷ Dal temps che Stoecklin era administratur, occupava Gion Berchter quella piazza, sco postas de quen muossan si: «Jtem dem Jon Berchter, unserem Kämmerling 20 Florin.» — «Jtem hat er (q. v. d. Conradt Bartorf) auch Tuoch dem Kämmerling zue einem Kleidt geben 20 Florin.» Gion Berchter ei s'avanzaus pli tard sco scarvon della Cadi, sco genau e commember dil Cussegl Pign de Cumin. Il Diari de Berther, che raquenta sia carriera, emblida buca de menzionar siu operar sco camerier: «Item Kamerdiener under Apt Augustin» (p. 166). Anno 1640 compara denton in «Khemerling Menitsch», che ha assistiu al batten, nua ch'igl avat ei staus padrin, sco ei fuva era igl usit ad Engelberg.⁸ Nies camerier ei forsa identics cul «Koch Menisch» de pli baul, che nus entupein plirasga els quens de Stoecklin. El fuss pia s'avanzaus da cuschinier claustral a camerier abbazial. A Mustér ei quei uffeci de camerier, praticaus d'in secular, semantenus entochen 1880, ad Engelberg schizun entochen oz. —

Pli impurtonts ch' il camerier era il cancellier (= scarvon) della Cadi, ch'era el medem temps era scarvon digl avat. Igl emprem document per quei uffeci datescha dils 20 de december 1525 e numna Waltherius de Baga sco cancellarius Disertinensis.⁹ 1399 occupava Johannes von Waleschingen quella piazza. 1472 ein l'abbazia e la Dertgira aulta secunvegnidas, ch'igl avat hagi d'eleger il scarvon. La claustra deva ad el cuost e dunsena, la paga denton il cumin. Nos quens muossan, che cuost e dunsena dil scarvon grond muntavan 100 flurins ad onn. Ultra de quei obteneva el aunc indemniziuns supplementaras per sias breigias extraordinarias: «Jtem Schreiberlohn wegen des Pundtsbrieffs mit Glarus 2 fl. 30 Kr.» — «Jtem dem Landtschreiber Castelberg von wegen des Ambts 10 Fl.» Las relaziuns cun quei ufficial eran zun amicablas, sco ina posta digl administratur dat perdetga: «Jtem H. Schribern Chastelberg an ein Huott vererht 3 Florin 11 Batzen.» Igl ei il me-

⁷ Jahresbericht der hist.-antiquarischen Gesellschaft von Graubünden 1922 p. 61. Zeitschrift f. Schweizerische Kirchengeschichte 1948 p. 53.

⁸ Berchtersches Tagebuch p. 340, 449, edius en Berther P. B., Il Cumin della Cadi de 1911 p. 10. Hess I. c. p. 126.

⁹ Mohr Th. v., Codex diplomaticus I. nr. 226.

dem, che compara cuort sissu, 1633/34, sco mistral Conradin de Castelberg. —

Cun il Cussegl (de cumin) cultivava la claustra il pli savens amicablas relaziuns. Cura che Stoecklin ei vegnius installaus igl atun 1631, ein 8 cussegliers stai envidai a gentar — tiel gentar ch'ins veva dau en honor digl avat de Faveras, che veva installau igl administratur. (Quens p. 18). Era a caschun de messas nuviallas vegnevan «die Gäst der Gemeindt» gastai gratuitamein. (Quens p. 18). Cul mistral — 1632/33 ei Gion Soliva de Tujetsch staus mistral — encureva igl administratur d'haver bunas relaziuns, di tuttina ina posta el cudisch de quen: «Item zuo Tauetsch in Herren Landtammans Haus verthan 1 Florin 13 Batzen.» Il cumin annual haveva liug el curtin digl ugau claustral, la miraglia dil qual Stoecklin ha schau restaurar, sco era ils mirs digl aschinumnau frietau (= «Freier», avon porta gronda della claustra)¹⁰ Sin cumin sez retschaveva il nievelegiu mistral, stend enschanuglias, la spada ord ils mauns digl avat.¹¹ Anno 1632 han ins envidau a gentar igl entir magistrat de cumin: «Jtem do man desselben Jahrs zuo Pfingsten am Montag den gantzen Rath nach der Landsgemeindt gastiert 20 Florin 4 Batzen» Quella invitaziun para bunamein ded esser stada extraordinaria. Denton fuva la marena digl avat francgia daditg en izonza, essend che Stoecklin ha purtau en ses quens: «Item am Pfingstmontag nach der Landtsgemeindt auff den Rath gangen mit der gewöhnlichen Merenda 20 Florin 4 Batzen.» Ils officials de cumin prestavan pér il di suenter cumin igl engirament e quei avon porta claustrala, pia bein el frietau. Arisguard quella fatschenta relatescha ina posta el quen dil medem onn 1632: «Jtem am Donstag darnach, da die Weibel Regalia empfangen vnnndt dem Kloster geschworen 8 Florin.»¹²

¹⁰ Quen p. 28: «Jtem den Mureren, das Vogtg(ärt)lin, Freyer, die Muren vmb die Güotter heür vnnndt fern zu muren 36 Florin.»

¹¹ Wagner-Salis, Die Rechtsquellen des Kt. Graubünden 1887 p. 108—109.

¹² Cheutier Stoecklin Legitima Informatio p. 2 per 1634: Abbas... quotannis ad haec usque tempora Ministrali Disertinensi flexis genibus publice in horto advocatiali petenti Jus gladii largitur: deinde itidem totius Communitatis praeconibus velut publicis iusticiae ministris eadem Regalia concedit et sibi ante monasterii portam homagium praestant et fidelitatem iurant.

Igl avat era denton buca mo il bab della Cadi, anzi era aunc igl emprem um ella Ligia Grischa, las dietas della quala vevan mintgamai liug pil di de s. Gieri (23 d' avrel) a Trun. Leu possedeve gie la claustra la gronda cuort, che avat Nicolaus Tyron haveva restaurau 1588. De tals dis raquentan a nus ils quens digl administratur: «Jtem Amman Jacom de Turre Zerung am Pundtstag Anno 1632.» — «Am Pundtstag sambt Geferten den Capucineren vnnndt Bischoff verzert 20 Florin 9 Batzen». Igl administratur fageva pia il generus gastader. —

II. La renovaziun della dignitad de Prenci Imperial

Gia dapi il 10/11 avel tschentaner fuva igl avat Prenci imperial, Prenci spiritual e secular. Cura ch'igl avat vegneva lu elegius el 16 avel tschentaner dal Cumin ed era cheutras dependents della pussonza temporal, ei sia dignitad de Prenci imperial naturalmein vegnida ell' umbriva. Nuotatonmeins ha avat Christian de Castelberg schau renovar 1571 ses dretgs de Prenci-Avat entras igl imperatur Maximilian. Anno 1634, cura che — per l' empremaga — buc il cumin, mobein il nunzi ha destinau igl avat per commissiun dil convent, leva il nievelegiu — ei era Augustin Stoecklin — puspei restabilir sia magnificenza principiala entir- entratgamein. Per quei motiv ha el schau confirmar quella 1636 entras igl imperatur Ferdinand II e 1637, suenter la mort de lez, entras Ferdinand III tut ses dretgs principials. Quei deva denton buca restar mo sil pupi, mobein vegnir renovau e realisau praticamein. El Cod. R 229 egl archiv dela claustra de Nossadunnaun ha Stoecklin restabilii tut ils dretgs della claustra de pli baul: ils dretgs de dertgira, catscha, pesca, de dieschmas e dils possess feudals. El ha era buc emblidau las lavurs cuminas, stuevan tuttina ils de Medel far tetg de slondas silla claustra, ils de Trun pinar la lenna ed ils de Breil e Sumvitg pegliar pèschs per l' abbazia.¹³

En quei connex auda era la registraziun dils castials, nua che avat Stoecklin noda 11 castials ch' udevan inaga alla claustra. El tetel di el expressivamein, che quels castials

¹³ Pli bia surlunder mira Jahresbericht der hist. antiquar. Gesellschaft, 1948 p. 46 ff.

appartenevien inaga (quondam) all'abbazia. Schebein igl autur carteva, che enzaconts de quels pudessien puspei vegnir en possess dell'abbazia, ei buca segir. Igl ei denton franc e segir, ch'el leva silmeins mussar si entras quei rodel la situaziun principiala e l'indipendenza della claustra de tshels onns e silmeins salvar quella. Ei setracta cheu dell'emprema expressiva registraziun dils castials de nossas fontaunas.¹⁴ Gia quella circostanzia muossa con originals siu patratg fuva. In auter avantatg eis ei, ch'el menzionescha era ils castials ordeifer la Cadi, quels d'Altdorf (Uri) e Blizuna (Tessin), slargiond quell'uisa igl horizont ualti lunsch. Quels dus loghens culs castials ha Stoecklin buca visitau, anzi mo nudau ord las pergameinas (Blizuna 1207, Altdorf 1407).¹⁵ Mo era ils nov castials restonts della vallada dil Rein anteriur ein buca vegni enconuschents entras excavaziuns, mobein entras cronicas e pergameinas.

Nus repassein il rodel: Il casti Friberg sper Trun documentescha Stoecklin sez entras la bulla de Papa Innozens IV de 1253.¹⁶ La lunsch entuorn veseivla e bein conservada tuor de Zignau (Ringgenberg) noda el medemamein ord ina pergameina (Instrumentum hic).¹⁷ Il medem vala per «Castilun» sper Sumvitg. Gia ils pli vegls cronists (1641/42) sco Oederlin e Stoecklin plaidan d'in tal casti feudal, ch'ei vegnius 1252 en possess de Wilhelm von Pontaningen.¹⁸ Sche Reimann lai ual curdar ils castials ord sia pergameina de 1252, compilond sias *Litterae Disertinenses*, sche daventa quei buca per l'empremaga.¹⁹ Vallingen (= Falingia) a Brulf, va anavos sin la cronica d'avat

14 Publicau da P. A. Vincenz en Bündner, Monatsblatt 1922 p. 197—198.

15 Davart Blizuna mira Bündn. Monatsblatt 1934 p. 66—67, davart Altdorf Bündn.-Monatblatt 1942 p. 37—38.

16 Stoecklin, *Brevis Chronologia* nr. 26. Leutier Zeitschrift f. Schweiz. Kirchengeschichte 1933 p. 49.

17 Tgei document ch'ei manegiaus cheu, ei buca clar, forsa mo in ent' il qual il casti ni plitost la famiglia ei numnada. Poeschel E., *Das Burgenbuch von Graubünden* 1930 p. 242.

18 Pareglia: *Zeitschrift f. Schweizerische Kirchengeschichte* 1935 p. 15.

19 Pareglia Bündnerisches Monatsblatt 1934 p. 66 e Mohr, *Codex diplomaticus I.* nr. 170 per 1207. Era Castelmur A. v., *Die Purgan des Kt. Graubünden II.* (1944) 62 reconuscha ina tuor feudala Castliun sur Sumvitg. A Castliun sur Sumvitg viveva Giachen Arpagaus. Mira era Berther P. B., *Ils Bannerherrs della Cadi* 1920 p. 36.

Bundi († 1614), che ha sez viu leu «alte Muren».²⁰ Ina tuor dils ugaus della claustra ord la famiglia dis de Sax numna negin cronist avon Stoecklin, e schilunsch sco oz enconuschent, era negina pergameina. Quei fuss igl emprem cass, che Stoecklin se nezigiass mo dalla tradiziun. Dil reminent menzionescha Poeschel ina tala tuor sco «buca nunprobabla».²¹ Il casti dil Munt s. Gieri cun Friberg sper Siat pren Stoecklin ord l'annexa Instrumentum hic, la brev de marcau de 1472.²² La «fetg ferma tuor eifer ils mirs claustrals» ei, cuntrari allas supposiziuns dil «Burgenbuch», buca la tuor-baselgia, mobein igl aschinumnau «Hofmeisterturm», essend ella pli gronda ed ultra de quei la suletta che steva veramein eifer ils mirs claustrals. Schebein Stoecklin enconuscheva ils passus ellas pergameinas de 1371 e 1391, ellas qualas igl ei la tschontscha de quella tuor, savein nus buca dir. Segir eis ei, che la pergameina de 1371 era a Mustér.²³ Ussa resta aunc Friberg a Breil, che Stoecklin veva priu ord ina pergameina de 1327 (Anno 1327. Littera hic). Essend che quei diplom, ch' el porta en sia Brevis Chronologia nr. 32 el regest, raquenta che cont Hugo de Werdenberg hagi returnau alla claustra: il hof a Breil ed il castelum Friberg, e ch' el numna Breil sco liug della documentaziun (Actum in Brigels), concluda Stoecklin ch'ei setracti d' in propi casti Friberg a Breil. Podà, ch' el ha sbalgiau quel cun la tuor de migiuria (Meierturm) della abbazia a Breil, numnaus Marmorolla. Cheu pudess ei denton plitost setractar de Friberg a Trun.²⁴

Sco quei Friberg a Breil muossa, ei la registraziun capeivlamein buca diltuttatg clara e senza errur. Mo priu tut, eis ella tuttavia buca «sil pli ault nunexacta» sco il «Bündner Burgenbuch» pretenda; anzi, ella ei zun valeivla.²⁵ Quella dat per-

²⁰ Pli bia: Bündnerisches Monatsblatt 1945 p. 89. Igl ei naturalmein buca selaus, schebein Bundi postulescha semplamein in casti dils Victorids, recurrent agl agid de mirs d' ina casa veglia.

²¹ Burgenbuch p. 244.

²² Burgenbuch 232—234. Ell' ediziun en Bündnerisches Monatsblatt 1922 p. 198 maunca tiel casti de Munt S. Gieri la remarca: Instrumentum hic.

²³ Tier 1371 mira Bündnerisches Monatsblatt 1934 p. 81. Perg. 1391 sesanflava ella casa Montalta a Lags. Arisgurd la tuor mira: Zeitschrift f. Schweiz. Archaeologie u. Kunstgeschichte 1940 p. 190.

²⁴ Mohr II. nr. 213. Burgenbuch 236, 238.

²⁵ Burgenbuch p. 238, 243.

detga pil vast horizont digl autur, ch' ei vegnius sil patratg, zuar buca sin fundament archeologic, mobein sin ina basa documentala-cronicala, en in temps orientaus plitost dalla vard teologica-giuristica, de compilar ina registraziun dils castials.

III. Notizias pertenenent la scola claustrala

L' historia della scola claustrala de Mustér 1580—1645 ha P. Burkard Kaufmann dilucidau en ina exacta lavur, comparida 1936 el «Bündnerisches Monatsblatt». Cheu setracta ei pia mo d' enzacontas completaziuns ed amplificaziuns.

a) Ils magisters seculars

Nus savein che la claustra teneva dal temps d' avat Christian de Castelberg (1566—84) ina scola populara, resp. ina scola latina. Quella deva in scolast secular, Nus enconuschein plirs de quels. Mathias Kienerus, in Lucernès, ch' era staus pli baul provisor alla scola della Cort a Lucern, operava sco «monasterii Disertinensis Didascalus». Quel serecamonda ils 10 de zercladur 1572 al Cussegl de Lucern per la piazza de rector della scola. Tenor l' indicaziun «didascalus» savess ins concluder ch' ei setracti d' in scolast pil latin.²⁶ Sut avat Nicolaus Tyron (1584—93) funzionava in scolast Huwiler, de concluder tenor la schlatteina era quei medemamein in de Lucern, ni forsa era in «Freiämter».²⁷ Sut il suandont avat Giachen Bundi (1593—1614) ei Mathias Popperer documentaus per 1607, in Uranès. El veva studegiu a Dillingen, ed era medemamein scolast de latin.²⁸ Ils 26 de matg 1629 recamonda la claustra de Mustér il M (a g i s t e r) G e o r g i u s P o p p ' agl avat de Faveras. El dueigi, cun risguard sill' abbazia de Mustér (nomine monasterii nostri), procurar a quel bienmarcau ina cura de bogh. Ina veglia schlatteina Bopp deva ei a Dieldorf, Turitg.²⁹ La claustra pladeva pia adina magisters buca Grischuns. Sco ei

²⁶ Brev egl archiv cant. Lucern. In Jakob Kiener, Lehrmeister, san ins mussar si 1544 a Lucern. Geschichtsfreund 79 (1924) 64.

²⁷ Nd fol. 37—39.

²⁸ Bündnerisches Monatsblatt 1947 p. 362 e la litteratura leu adnessa.

²⁹ Fab. 103 nr. 131.

semuossa tier Popperer, eran quels buca exclusivamein cheu mo per la scola populara, anzi era per la scola latina.

b) Ils scolars latins

Igl atun 1631 han ils paders della reforma de Muri entschiet ad ereger ina nova scola latina, essend ch'ina tala muncava silmeins 1614.³⁰ Sco gl' avat de Faveras ha scret ils 8 d' october 1631 al nunzi, giavischavan ils indigens, ch'ina tala scola vegni fundada en claustra e che oravontut ils fegls dils vischins de cumin vegnien recepi a quella, sinaquei ch' il diember dils spirituals, che seigi leu pli pigns che quei ch' il basegns damondi, sappien vegnir augmentai entras quella instituziun. «Denton dueigien tut ils scolars pagar in prezi adequat.»³¹ Ord ils quens de Stoecklin vesein nus ussa, che la quota scolara muntava annualmein 30 flurins. Paregliau culs 100 flurins ch'igl administratur pretendeva per ils fraters de Faveras — che studegiavan teologia en claustra de Mustér — era quei ina modesta pretensiun. Forsa ch' il cuost era buca cumprius en quels 30 flurins. Pertuccont la quota scolara, la claustra acceptava era naturalias (vin, graun, sal etc.), per cheutras facilitar il studi dils fegls de purs. Ils num dils scolars muossan clar e bein, che oravontut l'aristocrazia grischuna confidava ses buobs alla scola nova claustrala (Demont, Planta, Latour, Salis). Che il niev gimnasi «sco scola catolica amiez ils heretichers haigi effectuaubia bien el ravugl della giuventetgna grischuna», conceda gia da lezzas uras il nunzi Scotti publicamein.³²

Avon ch' entrar el rodel dils scolars, lein nus aunc relatar enqual caussa davart ils mieds de scola. Ella biblioteca dil capetel de spirituals uranès ad Altdorf sesanfla ina *g r a m a t i c a i t a l i a n a - l a t i n a*: Schola Italica, cun in vocabulari italian-latin, stampada a Francfurt tier Wolfgang Richter 1605,

³⁰ Bündnerisches Monatsblatt 1947 p. 362—365.

³¹ ND fol. 91 p. 4: praesertim admittantur dietae Communitatis Civium filii, non tamen sine decenti persolvendo pretio, quo fructuosius Sacerdotum numerus, nimium quantum ibi necessarius, hoc admodum sancto medio multiplicari possit.

³² Scotti R., Helvetia Sacra 1642 p. 112: erecta est hac occasione schola catholica in monasterio, ex qua multa bona in Juventute grisonica prove niunt, inter medios haereticos constituta.

casa editura de Conrad Nebenius. Sut il num digl autur Catharini Dulcis sezuppa in humanist. Dr. Eduard Wymann, archivar cantonal ad Altdorf, che relatescha leusura, crei d'haver fastisau en quella in bul culla crusch de s. Andriu ed il plaid Disertina. Quei confirmescha indirectamein era il num dil possessur: Ex dono Galli de Monte. Il lungatg italian era da lezzasuras fetg impurtonts, aschibein per las clamadas de spirituals, sco per las professiuns secularas. Ils ins duvravan igl italian per serender in di sco podestat, ni schizun sco capitani della tiara ellas tiaras subditas de Valtelina ed ils auters per studegiar la teologia a Milaun u a Ruma. Depli ei ina grammatica latina documentada per Mustér d'in buca pli enconuschent Grosippus.³³

Co la direcziun della scola excludeva negina scienza, documentescha la cumpra de cristallas: «Jtem des ietzigen Weibels Durigiet in Tauetsch Schwäheren (= Schwager) solt man vmb Christall 4 Florin 12 Batzen.»³⁴ Ei quella cumpra era buca nudada expressivamein per diever della scola, sche surveva ella indirectamein tuttina a quella. —

Quei che pertucca uss il rodel dils scholars, possedein nus gia nums de scholars ord il 16 avel tschentaner. Aschia ei per ex. in Caspar de Agosto gia documentaus suenter 1593, mo avon 1599.³⁵ Cheu setract'ei ussa d'excerpar ils scholars dagl atun 1631 entochen gl'atun 1634. In pli exact tierm che 1631/34 ei buca pusseivels. Ils documentai ein ordinai alfabeticamein:

1. Angellocherin: «Jtem F(rau) Angellocherin von Lucern solte Tischgeld 32 Fl.» (p. 9) — «Jtem F(rau) Angellocherin von Lucern soll noch Dischgelt für einen Knaben. Jst mit recht erhalten; gibts Heinrich N. leuffer zue Lucern 30 Fl.» (p. 21) — Davard la famiglia Angelloch mira: Historisch-Biogr. Lexikon der Schweiz I. 376. —

2. Baltzer: «Jtem Tischgelt von dem Baltzer de Clara per ein Kuh, Kalb, Gelt 30 Fl.» (p. 10)

3. Corai: «Jtem von Christ Corrai, Wirt zu Laax, Tischgelt an Wein ynndt Gelt 29 Florin.» (p. 10) Ei setracta cheu della famiglia sursilvana Coray.

³³ Fab. 103 nr. 52.5 Sept. 1633.

³⁴ Quen de Stoecklin p. 4. Leutier Schweizerisches Jdiotikon 9 (1929) 1766.

³⁵ Jahresbericht d. hist.-antiquarischen Gesellschaft von Graubünden 1922 p. 3—4, 61. Davart la famiglia: Casura G., Bündner Wappenbuch des Vorderrheintales 1937 p. 11.

4. **Donaten**: «Jtem Herren Donaten S. (= selig) Erben Tischgelt 10 Fl.» (p. 8) — «Jtem von H. Donaten Sohn Tischgelt 10 Fl. (p. 11).

5. **Dlüeli**: «Jtem Claw d' Lieli 18 Fl.» (p. 9). «Jtem Clau Dlüeli Tischgelt empfangen 36 Fl.» (p. 10)

6. **Demont**: «Jtem Tischgelt empfangen von Potestat de Monte 6 Fl.» (p. 11) — «Potestat von Munt aus Luginz soll für sein Knaben Dischgelt 24 Fl.» (p. 30) — Treis personalitads vegnan cheu en damonda: Albert, Podestà a Plurs 1583, lu Balthasar, Podestà a Trahona 1607, Mistral de Lumnezia, adherent della partida spagnola (in frar de Glieci), sco era Gallus 1600—1674, suenter la mort de siu frar podestà a Plurs 1620. Tenor la stèma manuscretta de G. Casura, Glion, havevan Balthasar sco Gallus, schebi maridai, negina figlialonza. Bein veva Albert in fegl Hercules, maridau pli tard cun Cathrina Alig. Quei Hercules studegiava denton bia pli baul a Lucern, stat ei tuttina el Catalogus Discipulorum sut ils Grammaticae studiosi Anno 1602: «Hercules de Monte, Rhaetus. Superior.» (fol. 8. v.)

7. **Ulrich Demont**: «Jtem von Landrichter Lucis de Monte Enickel 6 Fl.» (p. 11) — «Lr. (= Landrichter) Luci von Munt soll auch für sein Enicklin Kostgelt 20 Fl.» (p. 30) Glieci de Mont era mistral e landrechter, menader della partida spagnola. Bein era siu beadi Duri — naschius 1624 — a Mustér, mo tenor igl attest della Synopsis pér dapi ils 5 de nov. 1635 (Synopsis 1635), pli tard 1639 a Dillingen e 1661—92 uestg. Bündn. Monatsblatt 1919 p. 146—147. Leutier Hist.-Biogr. Lexikon der Schweiz V. 139. Ei la Synopsis orientada endretg, lu stuess ei settractar d' in auter. —

8. **Fontana**: «Jtem Tischgelt von Jacom Fontana an Korn empfangen 20 Fl.» (p. 10) — Quei student fuva forsa Gion Fontana de Mustér, ch'ei vegnius ordinaus spiritual 1638 e ch'ei staus plevon a Sumvitg ed ad Alvaschein. Simonet J. J., Die katholischen Weltgeistlichen Graubündens p. 18 Jahresbericht der hist.-antiquar. Gesellschaft von Graubünden 1919—1920.

9. **Geriutt**: «Jtem von Gieriutt Tischgelt an Gelt, Wein vvnndt Kalb 22 Fl. 14 Batzen.» — pareglia: «Jtem wir haben dem Martin Geriut zue einem Kleidt verehrt 5 Fl.»

10. **Johann de Latour**: «Jtem Amman Potestat Bartlime soll Dischgelt für sein Sohn 10 Fl.» (p. 21) «Potestat Barthlimiu soll für sein Sohn Jon Kostgelt 10 Fl.» (p. 30) Pareglia: «Jtem dem Potestat Bartlimiu de Turre zuo Dardin vmb zwo Küe vvnndt ein Stuoith sambt dem Fülü 64 Fl.» (p. 4) — Barelamiu de Latour († 1666), podestà de Trahona 1619 e 1639, mistral 1615/16, pensionari spagnol e scaldau adherent digl avat Sebastian de Castelberg, udeva cun siu frar pli giuven, mistral Giachen de Latour, tiels menaders dil cumin revoluzionari de 1634, che mava encunter igl ual elegiu avat Augustin Stoecklin. La partida latourica leva resalvar al Cumin l'elecziun digl avat. — Synopsis 1634. — Sur de quei: Jahresbericht der hist. antiquar. Gesellschaft von Graubünden 1948 p. 53 ff. — Il fegl Gion ei ius da Mustér a Milaun, nua che avat Stoecklin ha schau studegiar el sin siu quen, franc ina nobla vendetga per la politica dil bab. Quei ei denton nuota iu aschi levamein (multum grave), essend che Stoecklin ha rugau ils 22 de mars ed ils 23 de matg 1635 il nunzi, ch'el duessi procurar per quel ina piazza libra al Collegium Helveticum. — ND fol. 112. — Schebein

quei Johann de Latour ei vegnius tiellas ordinaziuns, ei buc enco-
nuschent. Tenor la stèma dils Latours, da dr. Alex. Pfister (en
General Latour, Annalas t. 39, 1925) fuss Johann de Turre, plev. a
Trun 1637—87, morts 1691, buca staus fegl de Barclamiu, mobein
de Giachen de Turre, siu frar.

11. Maissen: «Jtem von Stoffel Maissen Tischgelt per Saltz
vndt Gelt, 28 Fl. 13 Batzen.» (p. 10) Ils Maissens ein ina enconu-
schenta famiglia de Sumvitg e Trun.

12. Mohr: «Jtem Ihr fürstl. Gnaden Bischoff zue Chur soll
Kostgelt für sein Enickel 30 Fl.» — Ei setracta cheu d'uestg Jo-
sef Mohr (1627—1635), oriunds della famiglia catolica dils Mohrs,
che vevan era parents el Tirol (Mals). — Mayer J. G., Geschichte
des Bistums Chur 2 (1914) 322. — «Enickel» vul buca mo dir «Enkel»
(= biadi), anzi era nevs, semegliant sco il latin «nepos», che ha
era duas significaziuns. — Mussaments en Schweizerdeutsches Idi-
otikon 1 (1881) 268. — Cheu setract'ei probabel de Conradin von
Mohr de Zernez, dr. theol., 1640—42 plevon a Tumegl, pli tard ca-
noni († 1690) — Pareglia: Simonet p. 186. — El era frar de Christo-
phorus Mohr, ch'ei staus da 1637—55 prevost della cathedrala de
Cuera.

13. Montalta: «Jtem gab Tischgelt Hauptmann Risch Mon-
talta für sein Sohn 30 Fl. 10 Batzen.» (p. 10) In capitani Riget Mon-
talta 1637—42 ei documentaus tier Sprecher Fort., Geschichte der
bündnerischen Kriege u. Unruhen II (1857) 265, 331. Davart la fa-
miglia mira: Hist. Biogr. Lexikon V. 140—141.

14. Padrutt: «Item Stoffel d'el Patrut als Vogt Christ Cas-
pars Erben soll 43 Fl.» (p. 21) «Stoffel Padrut von Sumuieg soll
Kostgelt 20 Fl. (p. 30)

15. Planta, Conradin von: «Jtem Herr zue Ratzüns an
Tischgelt erlegt wegen seines Bruoders Juncker Conradin.» (p. 11).
Anno 1558 ei il segneradi de Razén (cun las vischnauncas de Ra-
zén, Domat, Favugn e las dertgiras de Tenna e Sursaissa rudestga)
vegnidas tier a Johann von Planta sco pègn dell' Austria. All' en-
tschatta dil 17 avel tschentaner teneva Bartholomaeus de Planta il
segneradi de Razén, maridaus cun Catrina de Mennhart. Suentar sia
mort 1629 suonda Johann Heinrich de Planta († 1646), maridaus
cun Regina de Salis-Seewis. Quel veva in frar Conrad v. Planta,
quel numnadamein, che veva studegiu a Mustér e ch'ei maridaus
pli tard cun Martha Schmid. Johann Heinrich ei staus il davos
Segner de Razén ord la schlatteina dils de Planta. — Pareglia:
Planta P. v. Chronik der Familie von Planta 1892 p. 241—42, 259,
273—76. Bucelin G., Rhaetia Etrusca Romana 1666 p. 411. —

16. Salis von: «Jtem Kostgelt gab unns Juncker Antoni von
Salis 40 Fl.» (p. 11) — Ei setracta cheu della lingia catolica dils de
Salis, della quala zaconts purtavan il num Antoni. — Pareglia: Sa-
lis-Soglio P. N., Die Familie von Salis 1891 p. 138, 145. Bucelin G.,
Rhaetica Etrusca 1616 p. 423—26. —

17. Schmidt: «Jtem hatt Tischgelt geben Thomas Schmidt
aus Lugnitz 1 Fl. 13 Batzen.» (p. 10) Avon para el d'haver stude-
giu a Lucern: «1630 6. Martii: Thomas Schmit a Grueneg, Rhe-
thus ex Longanezza 18 (annorum) Rudimenta.» — Compartiu da
dr. Wymann Altdorf, ord il rodel dils scolars de Lucern. — 1635
spiritual, lu plevon a Vrin e Degen, morts 1674. — Simonet p. 65. —

18. Soliva: «Jtem solt Amman Soliva seines Sohns wegen Tischgelt, so wir ihme H. Amman wegen Ammanschafft Fuotter vnnndt Maal nachgelassen.» (p. 10) Il bab dil student Johannes Soliva, 1618 student tiels Gesuits a Lucern, lu 1632/33 mistral. — Bündnerisches Monatsblatt 1936 p. 53. — Essend che Soliva habitava a Tujetsch, stueva igl avat tenor cunvegnientschas de 1472 spender senza pagament la maglia al cavagl, sch'el (il mistral) dimorava a Mustér en uffeci. Perquei ulivescha Stoecklin ils quens viceversa. Pareglia era: «Jtem sol Jon Soliva, des Ammans Sohn, wegen Herren Georg (= P. Georg Holl, administratur 1625—31) Capital 35 Fl. 3 Batz. 2 Kr.» (p. 21)

19. Schuoler Sigisbert: «Sigisbert der Schuoler solt Tischgelt 18 Fl.» (p. 9) «Jtem von Sigeberten des Schuolers Vatteren Wein empfangen pro 20 Fl.» (p. 10)

c) La teologia

Dalla scola latina, ch'ei puspei vegnida clamada en veta 1631, stuein nus distinguer la scola de teologia en casa, ch'ei vegnida reconstituída il medem temps. En contradicziun cul seminari public de pli baul e ch'existeva 1587—96, setract'ei cheu mo d'ina scola teologica schubramein claustrala. Davart quella relatescha a nus Stoecklin ils 20 de fevver 1632: «P. Gregori (Feer) instruescha ils buobs (della scola latina), P. Franz (Letter) instruescha ils dus novs-profess ed ils dus de Faverras, tarmess cheu tier nus ella filosofia.»³⁶ Probabel instrueva era Stoecklin sez en ina dellas disciplinas filosoficas-teologicas. Ils dus scolars de Mustér fuvan Fr. Benedetg Buglin e Fr. Placi Holl. Ils dus fraters de Faverras entupein nus aunc plirasga els quens, aschia «Jtem Tischgelt von Herren Prelaten zuo Pfeffers 207 Florin» (p. 10), e lu puspei «Jtem Abt zue Pfeffers soll Kostgelt wegen seiner Jungen 100 Florin.» (p. 21) e finalmein: «Der Abt von Pfeffers ist vnns schuldig Kostgelt bis auf ietzt 122 Florin 36 Kreuzer». (p. 29). Als students teologs de Faverras, sto ei haver fatg bein a Mustér, scriva gie Stoecklin ils 22 de matg 1633: «Ils fraters de Vossa ditgada Altezia prendan tier corporalmein, moralmein ed ellas scienziass tondanavon, che nus giavischassen ch'ei fussien nos, sche nus stimassen buca pli ault Lur Altezia che nusez.»³⁷ Domisdus han segiramein stu-

³⁶ Brev latina dils 20 Fevr. 1632, Copia Archiv claustral.

³⁷ Fab. 103 nr. 60: Fratres Illustrissimae Dominationis crescunt et corpore, moribus et doctrina, ita ut nostros esse optaremus, nisi Illustrissimam Vestram Celsitudinem plusquam nos dilidiligeremus. — Ord quels plaída la spirtusa curteseivladad barocca.

degiau dus onns ontras a Mustér; Stoecklin pretendeva annualme in 100 flurins per in, aschia che la summa tunscheva per quei interval.³⁸ Mo entras las breigias e stentas arisguard la scola, ei la claustra vegnida en buca pintgas difficultads. La scola teologica para ded esser stada ina gronda grevezia, aschia che avat Augustin ei sevulvius ils 12 d' uost 1639 al legat spagnol, per obtener duas plazzas libras a Milaun, en favur de dus muntgs en profess, e zuar «aschi savens sco la claustra basegna e sa presentar duas personalitads adequatas ed en grau.»³⁹ Mo era la scola latina era periclitada, aschia ch' ella existeva buca pli 1641, gie ch' ins ha forsa stuiu ceder de quella gia avon.⁴⁰

IV. La veta liturgica

Nus menzionein oravontut las processions. Pli baul dev' ei per in bionton pli numerusas — entochen al temps della illuminaziun. Aschia existevan aunc da lezzas uras, tenor ils quens de Stoecklin, grondas processions derivontas dal temps miez, per ex. a caschun dellas Quater Fiastas: Nadal, Pastgas etc. A caschun de quellas vegnevan las Sontgadads purtadas entuorn.⁴¹ Quei fuva medemamein il cass per la procession de Sontgilcrest, nua ch' ils purtaders dellas reliquias obtenevan ina indemnizaziun.⁴² Documentada ei era la procession dils Tuatschins a Mustér: «Jtem an S. Martistag, als die von Tauetsch das Heylthumb herumb truögen 4 Fl. 13 Batzen.» Ils Tuatschins vegnevan buca casualme in exact pil di de s. Martin, vevan els

³⁸ Fab. 103 nr. 57 als 22 de matg 1633: Non peto per annum plus, omnia simul computando quam pro uno illorum centum florenos. — Sin l' altra pagina la risposta digl avat de Faveras dils 11 de zercl. e spediziun de 60 Fl. «pro fratrum meorum mensa.»

³⁹ ND fol. 119.

⁴⁰ Bündnerisches Monatsblatt 1936 p. 84, 91. per 1641. Leutier Acta Congregationis de Propaganda Fide, Acta 1640 ad Fol. 85 pils 23 d' avrel 1640, nua ch' igl ei vegniu concludiu, ch' ils Benedictins en Rezia eregien scolas. Cheu sa ei settractar mo da Faveras, Mustér e Marienberg.

⁴¹ Pli detagliau: Zeitschrift f. Schweizerische Kirchengeschichte 1949 p. 176.

⁴² «Item am Fest Corporis Christi, do das Heylthumb wurd't herunb (!) getragen 8 Fl. 12 Batzen.» «Item am Fest Corporis Christi, do aber das Heylthumb mit 12 Personen ward't herum getragen 5 Florin 13 Batzen.» p. 18)

gie de remetter sin quei tierm lur feudums (alp Val ed alp Giuf) e lur contribuziuns (10 tschenès caschiel). Quels che purtavan quels, survegnevan persunter ina gratificaziun, ch' ei allura sesviluppada pli tard alla marena de s. Martin.⁴³ Ina processiun a S. Onna, bein a Trun, e buc a Camischollas, noda Stoecklin medemamein: «Als man mit Crütz zuo St. Anna gangen.» (p. 15). Sia finamira ei a nus buc enconuschenta.

Per ina claustra benedictina, che cultivescha la liturgia, ei ina reha s a c r i s t i a ina caussa che secapescha da sesez. Nus anflein per quei els cudischs de quen de Stoecklin bia expensas pigl inventari de baselgia. Las pli impurtontas postas ein quelas per «biretts» (= «Priesterkappen»), per in «rottsammets Messgewandt mit Goldschnüren» e per in manti («Chormantel»)⁴⁴ Stoecklin procurescha era per ina preziosa plauna d' atlas tgietschen, della quala mo il velum dil calisch exista pli el museum claustral. Denton lai il modest rest tuttina sminar nus la rihezia digl entir inventari. Il velum ei surcusius cun seida, aur e pèdras custeivlas. Enamiez quel ei s. Placi representaus, che renda siu tgau scavazzau a s. Sigisbert. Entuorn quella representaziun principala ein gruppai quater sogns: S. Benedtg cul calisch, Sa. Scolastica, S. Augustin culla gnefla d' uestg ed il cor sin maun, e lu aunc ina sontga cun canna, corda de paternos e cudisch ded oraziuns; forsa s. Gertruda. En quellas figuras ein componidas quater maletgs de flurs stilisadas (flurs della Passiun e tulipanas), che creschan ord in cor u meil. Ils ornaments regordan aunc levamein vid la gotica. Il velum dil calisch ei il meglier object baroc surcusi dil museum. Buca per nuot han ins era saviu admirar quel all' occasiun dell' exposiziun dellas caussas d' art grischunas a Bern, 1946.⁴⁵ Il stil muossa vi sill' entschatta u la mesadad dil 17 avel tschentaner, la figura de s. Augustin sin avat Augustin Stoecklin. Igl ornat ei ars 1846, sco P. N. Curti ha saviu dir, essend ch' el sesanflava ella sacristia sura, ferton ch' il velum era ella sacristia sut

⁴³ Muoth C. en Bündner Monatsblatt 1898 p. 74—77.

⁴⁴ Stoecklin ha era schau vegnir da Milaun ina casula per Faveras e quei entras in marcadont de Clavenna. Fab. 103 per ils 5 d' avrel 1636.

⁴⁵ Reproduciu tier Poeschel E., Die Kunstdenkmäler des Kt. Graubünden 5 (1943) p. 70. Leutier Katalog der Bündner Ausstellung 1946 p. 45.

ed ei per quei motiv restaus intacts. Pli da vegl purtava — tenor la tradiziun — il predicatur de s. Placi quella plauna.

Per la paramenta ha Stoecklin schau far in' aulta zun bufatga scaffa en stil renaissance. Quella ha ornaments de pilasters e muossa sulla curnisch igl uoppen della claustra e quel d' avat Augustin cull' annada 1641. Ella ei seconservada entochen oz e sesanfla ella sacristia della baselgia de s. Martin encunter damaun. El 18 avel tschentaner han ins combinau cun quella scaffa in grond puffet de sacristia e colurau tut ensemen cun colur verda e cun garnituras de flurs-régence e vassas rococo.

Pertenent objects plastics allegheschan ils quens a nus de differentas cumpras: Crucifix, in cibori, ina butschalla pil s. Jeli, dus calischs novs, in entscheinsèr d' argien cun nav e tschadun, in parlet d' aua benedida ded argien. Da Stoecklin ein seconservai aunc ozildi different candelors de mesauna grondezia de massiv irom, dils quals dus portan igl uoppen d' avat Stoecklin. Quels candelors barocs han mintgamai dus a dus diversas fuormas, mo ein tuts, entras lur pei trianghel e lur fuorma candelabra, levamein d' enconuscher.⁴⁶ Dapli ha avat Augustin era cumprau ina canna abbaziala per 200 crunas d' argien. Quella, fatga dil taliter d' argien massiv (ca. 200 lots), empizzata cun crappa custeivla, sto esser stada d' in art tut special. Il rodel de preziasadads de 1641 menzionescha aunc adina quella canna crutscha abbaziala.⁴⁷ Mo gia ils 27 de fevver 1643 ha avat Adalbert I vendiu ella, essend ellas stretgas, agl avat Placi de Nossadunnaun, che ha purschiu per ella buca mo 200 renchs — sia propria valeta — mobein 400 renchs, per cheutras gidar la claustra de Mustér.⁴⁸ Ozildi ei quella era buca pli d' anflar a Nossadunnaun. —

Baselgia e claustra possedevan debia r e l i q u i a s. Gia 1628 haveva Stoecklin procurau da Faveras anora per in rodel de tut las reliquias de Mustér, ch' enumerescha pli che 100 en tut.⁴⁹ En quel anflein nus era reliquias «von S. Magno Abbe.» Sil pli tard 1634 han ins scuvretg ina part d' in bratsch de s. Magnus,

⁴⁶ Allegau tier Poeschel loc. cit. p. 65.

⁴⁷ Bündnerisches Monatsblatt 1917 p. 287.

⁴⁸ ED p. 51. Archiv claustral.

⁴⁹ Ediu en Zeitschrift f. Schweiz. Kirchengeschichte 1927 p. 151—153.

in eveniment ch'ei vegnius ad ureglia entochen tiegl avat a Füssen.⁵⁰ Probabel era quella reliquia vegnida da S. Gagl a Mustér. Avat-uestg Salomon III. veva baghegiu 898 ina baselgia de s. Magnus allas rivas della Steinach, per la quala el veva supplicau reliquias d' avat Adalbero d' Augsburg.⁵¹ Stoecklin ha empermess de surdar quellas als de S. Gagl. Per quei motiv ha avat Pius Reher (1630—49) tarmess siu P. statthalter ils 5 de december 1637 da S. Johann a Mustér, che ha lu purtau la reliquia ils 19 de december (buc ils 29) en claustra de S. Gagl. Avat Pius descriva la reliquia e declara quella per in buca pign toc dil bratsch (est spina brachii bene magna et integra.)⁵² Quell' uisa sesenteva S. Gagl, che veva fatg bia e purtau unfrendas per la reforma de Mustér, indemnisaus per in bien-ton.⁵³

Gia all' entschatta de siu operar a Mustér, ha Stoecklin mess neu in dossier per l' historia della claustra de Mustér, sia aschinumnada: *Miscellania de rebus Disertinensibus*, nua ch' el ha oravontut rimnau fontaunas pertenenent ils Patrums della Claustra.⁵⁴ «La veta dils dultschs Sogns Placi e Sigisbert», sco el sez di (*vitam dulcissorum Sanctorum*). Quella leva el era dilucidar entras la pli nova litteratura. Per quei intent ha el schau vegnir 1635 da Faveras l' ovra de Goldast *Rerum Alamanicorum Scriptores* (1606. 3 ts.), taxescha denton igl autur «*Hystoriographum nonnunquam mendacem*» (= *mentus mintgaton*). Pilver, il polyhistor Melchior Goldast de Thurgovia, ch' era ual morts 1635,

⁵⁰ Hoc tempore dictum est, in monasterio Disidis in Grawbinten in dioecesi Curiensi inventum esse brachium S. Magni patroni nostri etc. Purtau en per calonda uost 1634 sin f. 871 v des Liber actorum Martini abbatis monasterii S. Magni. Archiv des Fürsten von Oettingen-Wallerstein zu Wallerstein Cod. Pap. K. III. F. 15, leusura ein de paregliar Studien und Mitteilungen OSB 1896 p. 392 ff.

⁵¹ Mira la sura remarca, sepusond sin P. Jodok Metzler († 1639), paregliu cun *Allgemeine Deutsche Biographie* 20 (1884) 74.

⁵² Stiftsarchiv St. Gallen nr. 1932. *Diarium Pius Reher* I. p. 275 per ils 5 de dec. 1637 e Bd. 880 per ils 21 de dec. 1637.

⁵³ *Aschia Collectanea Stipplin* († 1672) nr. 459 p. 100 en *Stiftsarchiv Einsiedeln*.

⁵⁴ *Fab.* 103 nr. 76 per ils 11 de schaner 1631 (*Brevierlektionen*) e nr. 54 per ils 3 de fevr. 1633 (altar de s. Placi a Cuera).

fuva ina atgna testa, ch'ha clamau debia opposiziun.⁵⁵ Ils studis historics eran per Stoecklin buca mo ina caussa schubramein scientifica, anzi in basegns natiral, per clamar sura la benedicziun dils Sogns. Duront ils critics dis de 1633 datescha el ina brev: «Ord la claustra de Mustér, che vegn gleiti ad ir alla malura, sche buca las duas pétgas Placi e Sigisbert sesprunan encunter.»⁵⁶ Per celebrar dignein la fiasta de s. Placi, roga el dal Papa in perdun cumplein.⁵⁷

La veneraziun dils Sogns ha el empruau de derasar entras i gl art. Ils 12 de december 1635 damonda el il nunzi a Lucern, schebein el giavischi «maletgs picturai» (Imagines depictas) dils dus sogns de Mustér.⁵⁸ Ina undrientscha dils ss. Patruns munta era i gl Ex Libris digl avat, che sesanfla en in Missale Romanum (1604) digl archiv claustral. Ei setracta d'ina buna pictura a maun sin pergameina.

Ferton che la veta de s. Benedetg ei representada mo en passant, vegnan ils dus ss. Patruns punctuai entras componer quels enamiez il spazi dil maletg: Sogn Placi cun siu tgau capitau e la palma enta maun, s. Sigisbert culla s. Regla sut bratsch e cun crusch e corda de paternos enta maun. Ei s. Sigisbert cun sia fatscha de tratgs individuals e sia interessanta eglia da forza buc in portret digl avat Stoecklin? Il maletg datescha da 1636.⁵⁹ Ina segira copia de quei emprem Ex Libris, ei quel (il maletg) de 1639.⁶⁰ Ils maletgs ein buca signai. Forsa vegn cheu Gabriel Tolder il giuven (filius), in pictur (pictor) de Glaruna en damonda, che Stoecklin ha fatg vegnir per copiar calligraficamein manuscrets pigl archiv della claustra.⁶¹ Denter

⁵⁵ Fab. 103 nr. 24 pils 11 de fen. e nr. 19 pils 3 d' uost 1635, la davosa brev da Letter, mo inspirada da Stoecklin. Davart Goldast paregl. Wyss G. v. Geschichte der Historiographie in der Schweiz 1895 p. 243.

⁵⁶ Fab. 103 nr. 51 per ils 25 de sett. 1633.

⁵⁷ Fab. nr. 55 per ils 28 de zercl. 1633. El «Geistlichen Blumengarten» 1635 p. 217 ein ils 11 de fen. gia «Festtag mit vollkommenen Ablass.»

⁵⁸ ND fol. 114 (da l' altra vard della pagina).

⁵⁹ Wegmann A., Schweizer Ex Libris 1 (1933) nr. 1506 cun maletg.

⁶⁰ Wegmann nr. 1507. Curti P. N. en Schweiz. Archiv f. Heraldik 33 (1919) 113 cun maletg.

⁶¹ Fab. 103 nr. 5—6 per ils 13 de schan. e 5 d' avrel 1636. Davart la famiglia Historisch-Biogr. Lexikon der Schweiz 2 (1924) 731.

ils dus segns-cudisch (= Buchzeichen) de 1636 e 1639 sefultscha aunc in' outra ovra, che pudess ir anavos sill'iniziativa de Stoecklin, numnadamein il maletg dils ss. Patruns della Claustra a Maderna l, dattau 1637.⁶² Pli impurtont eis ei, che Stoecklin ha schau gravar 12 maletgs ord la veta dils Sogns entras il Turitgès Conrad Meyer, ch' ein lu vegni malegiai 1652, entras Georg Wilhelm Graesner, sco quei ch' igl aschi-numnau altar de s. Catrina ella baselgia claustrala muossa.⁶³ Sin quels maletgs compara dil reminent igl enconuschent floc, q. v. d. il solem vestgiu de fiastas, ualti tuttina sco' l ei aunc oz, mo enzatgei pli lartgs, denton faldaus ualti tuttina.⁶⁴ L'entira raquintaziun dellas gravuras en irom, derivontas de Meyer, ein denton nuot auter che l'expressiun artistica de quei che Stoecklin ha compilau en sias differentas biografias dils Sogns.⁶⁵

V. Il capitulat de Milaun dils 3 de sett. 1639

Cura ch' ils Franzos ein vegni duront l'uiara de 30 onns ed ei era reussiu ad els de fitgar pei ellas Ligias, han bia Grischuns encuretg de gudignar agid e schurmetg davart Milaun ch' era spagnols. In grond campiun della politica prospagna ei Gieri Genatsch staus, ch' ei vegnius assassinaus ils 24 de schaner 1639 a Cuera. Quella politica fageva igl avat de Mustér, Augustin Stoecklin. Ina notizia scretta aunc 1641/42 tradescha a nus expressivamein, che quei prelat «sedevi tutta breigia de realisar ina Ligia denter la Rezia e la Majestad catolica, perfin sut prighel de sia atgna veta.»⁶⁶ Ver eis ei, ch' ils Grischuns ein

⁶² Poeschel E., *Kunstdenkmäler des Kt. Graubünden* 5 (1943) 120.

⁶³ P. Otmar Steinmann en *Zeitschrift Disentis* 1944 p. 49—57.

⁶⁴ Il «plissé», q. v. d. la rassa faldada, ei ina creaziun della renaissance ed oravontut dil baroc. Nus anflein quella sin in veider d' uoppen della cl. de Cisterziensers S. Urban vid ina figura de s. Bernard. *Anzeiger f. Schweizerische Altertumskunde* 1914 p. 126. Perfetgamein tuttina sco oz, mira il maletg de s. Meinrad de 1640 en Ringholz O., *Geschichte von Einsiedeln* 1 (1904) 613. Il pli vegl exempel general ei il crap de monument de Berchtold von Sissach, avat de Allerheiligen a Schaffusa 1396—1425, cun floc rehamein faldau. Mira Schaffhauser *Beiträge des Hist. Vereins* 18 (1941). Communicaeu da P. Otmar Steinmann, Mustér-Fribourg.

⁶⁵ La davosa e pli extendisa compilaziun *Gesta SS. Placidi et Sigisberti de 1635* en *Stiftsarchiv Einsiedeln e Mustér*.

⁶⁶ *Brevis Chronologia* nr. 93: omne suum studium, operam ac laborem etiam cum praesentissimo vitae discrimine adhibuisset.

finalmein vegni perina la permavera 1639 culla Spagna. La Valtelina ch' ils Franzos havessen pli bauld salvau il pli bugen per els, ei puspei turnada allas III Ligias, mo lu restada sut ina certa survigilonza dil guvernatur de Milaun. Il cultus protestantic era scumandaus, ed ils Grischuns de priedi vevan leu mo limitada dimora. «La pasch perpetna» dueva vegnir engirada solemnamein a Milaun. La Ligia Grischa ha tarmess umens, che vevan gia cooperau 1637 a caschun della scatschada franzosa e ch' eran partisans espagnols, aschia Conradin de Castelberg, landr. per 1639, lu igl anteriur landr. Christian de Florin de Rueun e. a. v. Sco quei ch' igl uestg de Cuera ha tarmess il canoni O. Ludovic de Castelmur, aschia era igl avat de Mustér siu scarvon Giachen Berchter.⁶⁷ Dr. Fortunat Sprecher de Bernegg († 1647) di, che schibein igl uestg sco igl avat levien «esser compri ella Ligia (cun Spagna) per silmeins puder tier grassas pensiuns.»⁶⁸ Cheu davostier steva denton buca mo ina damonda de finanzas.

Stoecklin ha compilau igl uost 1639 in agen memorial, la aschinumnada Documenta authentica.⁶⁹ En quella fa el valer, che la claustra hagi obteniu «dapi temps nunimaginai» diversas libertads e privilegis, sco era ina pensiun de 200 ducatas d' aur dals ducas de Milaun. Pér en quest tschentaner seigien quels privilegis tschessai e zuar «enconuschentamein pervia della permanente e preponderanta amicezia de nos antecessurs culs retgs de Spagna.» Duront ils embrugls grischuns hagi la claustra pitiu fetg, seigi ella gie vegnida dada fiug dals buccatolics, arsa giu la mesadad e quell' uisa bunamein stada ruinada. Avat e

⁶⁷ Sprecher F., Geschichte der bündnerischen Kriege und Unruhen II (1857) 265, 297. Berchter ei numnaus el Berchterschen Tagebuch 16/17. Jh. mira Berther B., Il Cumin della Cadi de 1656. 1911 p. 14. Ch' era Giachen Bal-liel seigi vegnius delegaus, raquenta la medema fontauna, mo buca Sprecher.

⁶⁸ Sprecher l. c. 397.

⁶⁹ Documenta authentica, quibus Desertinense Monasterium apud Rhaetos quondam in Ducatu Mediolanensi Proprium Dominum, Jura, Regalia, Immunitates, Exemptiones, Privilegia ac demum loco Domini per immemorabile tempus annuam pensionem 200 Ducatorum auri habuisse demonstratur. Ex archivo eiusdem Monasterii desumpta. Anno 1639. Igl original sesanfla en Haus-Hof und Staatsarchiv a Viena, format grond, en in tom ligiaus cun pial piertg, nr. de pli bauld 116, lu 94. Copia de 1895, fatga entras P. Placi Müller, egl archiv della cl. de Mustér.

convent hagian stuiu fugir.⁷⁰ Igl avat seigi ultra de quei vegnius sentenziaus dalla dertgira nauscha de Tusaun ad in grev castitg pecuniar.⁷¹ Il schazetg digl entir donn, tenor giudicar d' umens ruschaneivels, munti 20 000 flurins. Ussa che la pasch zun desiderada denter la Majestad catolica ed ils Rets seigi puspei sil precint de serestabilir, tarmetti el siu legat, ensemen culs legats della Ligia Grischa, per danovamein far reviver ils anteriurs privilegis della claustra.

Per sustener sias pretensiuns, ha Stoecklin dau cun siu legat 9 copias de documents. A quella fatschenta peregia claramein la ficziun, che la pensiun seigi stada nuot auter che la compensaziun empau tardiva, per ils anteriurs possess claustrals en Lumbardia. Alla testa tschenta el igl aschinumnau regal de Wido de Lomello 766, che cuora denton parallelmein culla donaziun de Frederic I 1154, la quala Papa Lucius III ha confirmau 1185.⁷² Era las suandontas pergameinas dils Visconti (1404) e dils Sforza (1450, 1466, 1480, 1489) pertuccan mo las possessiuns de Mustér, u la libertad de duana entochen allas portas de Milaun. La pensiun annuala de 200 ducatas d' aur deriva pér dils onns 1478—80, cura ch' ils Confederai ein marschai encunter Blizuna, susteni ch' els ein vegni dagl avat de Mustér e dagl uestg de Cuera. Per saver serrar cul davos ina pasch separada, ha il duca Sforza empermess agl avat in benefeci milanès, che porti 100—200 ducatas. La claustra ha denton mai obteniu in tal benefeci, mobein la correspondententa pensiun (dapi 1486).⁷³ Cura ch' ils Franzos han allura teniu occupau Milaun (1500—1512), ha il retg (Valois) Duitg XII, medemamein pagau la pensiun, sil qual fatg las brevs de 1499 e 1501 serefereschan.⁷⁴ Ils Sforzas, restabili pli tard, han dau la declaron-

⁷⁰ Sereferescha sin 1621. *Mira Zeitschrift f. Schweizerische Kirchengeschichte* 1948 p. 39—40.

⁷¹ El I. c. p. 36. *Il Berchtersche Tagebuch* indichescha p. 111, ch' igl avat Sebastian seigi vegnius sentenziaus dalla dertgira nauscha de Tusaun a 600 crunas: «aber hat nit geben müssen.»

⁷² Müller I., *Disentiser Klostersgeschichte* 1 (1942) 93. *La Documenta authentica* cuntagn la pli veglia copia dell' aschinumnada s'alsificaziun dil 12. tschentaner, ussa tratga a nez en *Bündner Urkundenbuch* ed. Meyer-Perret 1 (1947) 11—13.

⁷³ *Jahresbericht der hist. antiquar. Gesellschaft von Graubünden* 1941 p. 183. *Klostersgeschichte* p. 217 f.

⁷⁴ *Klostersgeschichte* p. 241.

za dils 23 de sett. 1515, ch' els vegnien a renovar la pensiun «che hagi cuzzau dapi vetas de glied.»⁷⁵ Era suenter de quei che Milaun era danovamein daventaus spagnols 1535, ha la Frontscha aunc pagau agl avat las pensiuns; aschia per franc 1562, 1565, 1569 e 1587.⁷⁶

En sia istanza de Milaun, spera Stoecklin en mintga cass d' obtener la pensiun, che «ils ducas de Milaun ed ils retgs de Frontscha» devan — annualmein 200 ducatas. Igl avat punctuescha, ch' entochen allas confusiuns grischunas (ad ultimam Rhetiae confusionem) seigi la pensiun restada. Sco el dilucidescha en in auter liug, settractava ei specialmein della pensiun franzosa de 100 scudis, ch' ein vegni strihai 1622, essend che avat Sebastian seigi semess dalla vard spagnola a caschun della dieta de pasch a Lindau — e quei encunter la speranza della Frontscha.⁷⁷ Quell' uisa restava negina pensiun pli.

Mo igl avat leva aunc depli. El supplichescha per dus plazs libers a Milaun u a Pavia, per ses giuvens muntgs, essend ch' el hagi buca la pusseivladad, a raschun «de siu fetg pign e pauper convent» de schar scolar ses alums a scolas aultas. Tals plazs libers havevan ils tschun cantuns catolics gia dapi l' alianza spagnola de 1587 a Milaun ed a Pavia. Mintga cantun astgava tarmetter dus students, pils quals la cruna spagnola indemnisa annualmein 70 crunas per scolar.⁷⁸ Quels plazs libers spagnols han de far nuot cul Collegium Helveticum borromeic, e vegnevan era buca alimentai entras stipendis, mobein pagai da cass en cass ord la cassa dil stadi spagnol. Sch' il guvernatur spagnol ella metropola lumbarda segi-rescha alla claustra pensiun e plazs libers, lu vegnessi quei — sco Stoecklin metta leu — a daventar pil bien dell' abbazia e dell' entira Rezia catolica, ed el medem temps aunc rinforzar la nova Ligia cun la Spagna.⁷⁹ Per dar aunc pli gronda peisa a sia

⁷⁵ Stiftsarchiv Disentis ED p. 162. Eichhorn A., *Episcopatus Curiensis 1797* Anhang p. 161—182. Lit. Dis. nr. 84 e (Exemplar de Nossadunnaun). Cahnannes J., *Das Kloster Disentis vom Ausgange des Mittelalters bis 1584*. 1899 p. 40.

⁷⁶ Pfister A., *Partidas e combats 1925* (Annalas t. 40) p. 113 e 129. Pensiuns spagnolas de pli tard pér per 1618—20, era cheu p. 19—20.

⁷⁷ Bündnerisches Monatsblatt 1942 p. 246.

⁷⁸ Archiv f. Schweiz. Reformationsgeschichte 1 (1868) 696, 727, 765; 3 (1876) 155.

⁷⁹ ND fol. 119 excerp. lat., ED p. 162—163 italian.

supplica, se volva Stoecklin, en ina brev speciala, al Cardinal Gian Giacomo Teodoro ord la renomada e pussenta famiglia milanèsa dils Trivulzios, in partisan spagnol, che sincerescha lu ils 7 de settember 1639 sia beinvuglientscha da Milaun ano.⁸⁰

Denton ei la pasch daventada factum. Ils 14 d' uost 1639 havevan ils legats della Ligia Grischa ensemblamein cul legat digl avat bandunau la patria per serender a Milaun.⁸¹ Ils 3 de sett. han ins engirau ella capitala lumbarda igl aschinum nau capitulat de Milaun, che ha introduciu ina liunga perioda de pasch. Ussa stueva era la fatschenta della claustra sedecider. Il secretari della regenza spagnola a Milaun, ha attestau ils 15 de sett. agl avat, ch' ils legats grischuns hagien recumandau la claustra zun ferventamein.⁸² Gia l' auter di annunzia il procuratur de finanzas milanès, dr. jur. Francesco Maria Casnedi, agl avat la decisiun. La pensiun vegni puspei a vegnir dada, ins resalvi denton l' altezia de quella. Il motiv principal de quei era l' adherenza alla Casa d' Austria. La pensiun vegni a purtar ton, ch' ella basti per il manteniment de dus religius a Milaun. Il statthalter spagnol de Milaun, Marquese Didago Philipp Guzman de Leganez «era dell' opiniun, ch' ins sappi buc augmentar il diember dils students, che stoppi, per risguard della pasch, restar il medem.» La raschun ei capeivla: havess ins dau plazs libers alla claustra de Mustér, sche fussen beingleiti era auters novs aspirants semus-chiai. Alla fin della brev relatescha Casnedi, ch' il scarvon digl avat, Giachen Berchter, «seigi vegnius regalaus cun ina cadeina d' aur.»⁸³ Pertuccont la differenza de quellas cadeinas d' aur, relata dr. Fortunat Sprecher: Ils caus retschavevan cadeinas d' ina valeta de 300, ils auters de 200, ed ils compogns d' honor de 100 flurins.⁸⁴ En ina dellas davosas categorias vegn era la cadeina de Berchter ad haver udiu.

Stoecklin ei buca propi cuntents cul success, essend che per el mav' ei en emprema lingia buca per daners, mobein ed oravontut pils studis de teologia de ses fraters. El ei serendus

⁸⁰ Documenta authentica, Copia, p. 50. Davart Trivulzio Lexikon f. Theologie und Kirche 10 (1938) 300.

⁸¹ Berther, Cumin l. c. p. 14.

⁸² Documenta authentica, Copia, p. 49.

⁸³ l. c. p. 51—52.

⁸⁴ Sprecher l. c. p. 308.

sez a Milaun alla fin de 1639, ni il schaner 1640, per elsez supplicar pils plazs libers. Cun quella caschun eis el sepusaus sin ina recumandaziun en scret, derivonta d' avat Pius Reher de S. Gagl (1630—54), che veva medemamein rendiu buns survetschs alla partida imperiala-spagnola.⁸⁵ Denton para ei, che Stoecklin seigi buc arrivaus de penetrar entochen tiels ministers dil guvernatur.⁸⁶ La pensiun ha la claustra denton obteniu, savein nus gie ch' il legat spagnol Casati ha dau 1641 200 renschs (flurins) agl avat, che pudeva aschi presapauc tonscher annualmein per dus teologs.⁸⁷

Il capitulat de Milaun ha lu aunc giu in pign epilog. Igl artchel 29 de quel prevedeva numnadamein, ch' igl uestg de Como duessi exercitar «la giurisdicziun spirituala sur la Valtelina», ch' era ussa vegnida turnada als Grischuns, sco quei ch' ei era il cass pli baul en temps de pasch. Quei era ina pretensiun che secapeva da sesez, e ch' ei tonpli vegnida punctuada, essend che la Sedia Apostolica, sco era igl uestg de Como savevan buca approbar la pasch de Milaun dils 3 de sett. 1639, surdava quella gie la Valtelina catolica als Grischuns, per la gronda part de priedi.⁸⁸ Ils 28 de matg 1640 survegn avat Augustin Stoecklin la missiun davart il nunzi Hieronymus Farnese (1639—43) a Lucern, de visitar la claustra benedictina de muniessas a S. Lorenzo de Sondrio — e quei sin giavisch dellas mungias sezzas. Capeivel ch' in tal giavisch ei vegnius presentaus suenter tons onns d' uiara. Ils 12 d' uost 1640 ha il nunzi dau agl avat las specialas plenipotenzas leutier, sustenius probabel dalla Sedia Apostolica. A quell' in-

⁸⁵ Henggeler R., Professbuch von St. Gallen 1929 p. 146.

⁸⁶ Stiftsarchiv Einsiedeln A SF (4) 11. Erev dils 28 de schan. 1640: Caesl. Nuntius a Milaun agl avat de S. Gagl: Dominum abbatem Disertinensem cum litteris commendatiis Dominationis Vestrae Illustrissimae libenter excepi et negotia coenobii Disertinensis Primoribus ministris regiis enixe commendavi. Sed (Hs: Hec) infructuosum id futurum esse affirmavit in discessu suo Dominus Abbas. A caschun d' in viadi digl avat a Milaun, ha el era saviu visitar la casa a Blizuna, che vegn aunc allegada 1636 sco possess della claustra. Gruber E., Die Gotteshäuser des alten Tessin 1940 p. 14.

⁸⁷ Pfister A., Partidas etc. 1925 p. 23 (Annalas t. 40). Leu sesanflan era ils ulteriurs retila-pensiuns, denter ils quals scarvon Giachen Berchter figurescha cun 20 renschs.

⁸⁸ Reichlin A., Die Stellungnahme Roms zum spanischen Mailänderkapitulat von 1639. Rom 1942 p. 14, 20, 22.

terpresa s' oppona già dalla biala entschatta envi igl uestg de Como Lazarus Caraffini (1626—65), mo sco ei seresulta senza success. Ils 25 d' uost viagiescha Stoecklin enviers l'Italia ed exequescha la visitaziun canonica-apostolica, per buca pintga malaveglia digl uestg de Como.⁸⁹ Il settember ei Stoecklin puspei turnaus anavos en claustra.

Igl uestg stridau lai denton promulgar igl 1 d' october 1640 l' excommunicaziun sur avat Augustin, sin in cedel stampau, ed igl avat de Mustér dueigi vegnir evitaus da tut ils cartents. La raschun indicada fuva, che quei pader Augustinus «hagi sedau ora per avat della claustra de Mustér, ella diocesa de Cuera» ed hagi era violau la clausura dellas mungias de S. Lorenzo a Sondrio, e leutier aunc decretau ordinaziuns che seigien de donn alla giurisdicziun episcopala, sco quei ch' ils acts recepi muossien si. Tgi che allontaneschi quei camond d' excommunicaziun vegni medemamein a curdar sut la peina d' excommunicaziun.⁹⁰ Stoecklin ei daventaus cheu l' unfrenda de camonds jasters. Secapescha ch' el ha stuiu obedir al nunzi e ch' el ha quell' uisa fatg sia obligaziun. Mo in prelat d' ina claustra grischuna, era nazional- e psicologicamein buca ual beinvesius da quei temps sunter il capitulat de Milaun, era buca tiellas autoritads ecclesiasticas italianas, schebi ch' el era amitg della Spagna.

Che avat Augustin vegneva denton consideraus dal nunzi cun tutta raschun per in as-chet ed um intelligent, attestan era ils caputschins. Igl atun 1639 ha P. Maurus da Calvesesio, caputschin della Provincia bresciana, fatg ina visitaziun en Rezia, per commissiun della congregaziun romana de propaganda; a quella caschun ha el era fatg ina zun respectusa viseta agl avat de Mustér.⁹¹ En sias exposiziuns davart il nivo religius della tiara dellas III Ligias, menzionescha P. Marinus era la claustra de Mustér.⁹² Quei rapport para a nus oz veramein empau curios.

⁸⁹ Synopsis 1640: nequidquam frendente adversus eum Episcopo Comensi — duront ch' igl uestg de Como sgrizziava ils dents senza success.

⁹⁰ ND fol. 120 a. Exkommunikationszettel.

⁹¹ Clemente da Brescia, Istoria delle Missioni nella Rezia 1702 p. 294.

⁹² Manuscret egl archiv vescovil de Como: Visitatio Fratrum Minorum Capuccinorum Provinciae Brixiae in partibus Rhetorum 1639. Il rapport davart la scola claustrala, cuntenius ell' emprema part, ei stampaus da P. B. Kaufmann en Bündnerisches Monatsblatt 1936 p. 89—90. La secun-

El vul far l'impressiun, che la claustra eri all'entschatta dil 17 avel tschentaner en scadin cass ina casa dil giavel (non religiosorum domus, sed babilonica facta est habitatio). Nies rapportader descriva la situaziun da stgir en ner, e sepusa dil reminent en ina certa part sin ina fontauna generala ed exagerada, ch'el amplifichescha aunc, mischedond caussas veras cun faulsas.⁹³ Pér suenter la vegnida dils caputschins hagien ils nunzis s'empatschau della reforma della claustra. Arisguard quei eis ei de constatar, che gia la claustra de Muri ha empruau ina reforma 1618 e che nunzi Scappi ha, entras ina visitaziun de 1623, intervegniu ventireivlamein, senza ch' ils caputschins fussen stai participai. Il medem vala per la reforma de S. Gagl 1624. Pér 1630 ha P. Jrenaeus cooperau a caschun d'ina visitaziun. Quei ha era avat Augustin renconuschiu publicamein entras siu scriver dils 25 d'october 1639 per ils caputschins, denton plaيدا el mo de questa davosa innovaziun (in hac ultima innovatione) de 1630/31 e sepren en en nobla fuorma en quella publica scartira plein compliments per ils caputschins, attaccai da lezzas uras dapertutanavon dals predicants, laschond schizun d'ina vart ils essenzials merets d'avat Jodoc de Faveras.⁹⁴ Il rapport dil visitatur-caputschin P. Marinus ei, cum priu tut, memi retorics-seludauners. Bein ein ils merets dils fegls de s. Francestg gronds, oravontut ell' Engiadina, en Surmir entochen ella Foppa e negin vegn a saver tucchar en quels, mo ella Cadi eran las relaziuns gia segiradas essenzialmein avon ch' els comparien. Fertion ch' il rapport de P. Marinus sa vegnir duvraus mo cun prudientscha pil temps avon 1639, sa el per quei ch' il visitatur ha sez viu 1639, vegnir risguardaus. Dalla claustra de Mustér di el: «La disciplina claustrala ei beinfundada e sclarescha els egls de tuts.» (monastica disciplina omnium oculis splendore clarescit).

da part della quala ei setracta cheu, ei buca stampada. Las recumandaziuns pils caputschins, cuntenidas ella tiarza part mira tier Clemente p. 328 f.

⁹³ Excerpt verbal ord il rapport digl archiduca Leopold dils 10 d' avrel 1620. Caspar Wirz, Bullen und Brevon aus italienischen Archiven 1902 p. 623. Leutier pareglia: Zeitschrift f. Schweiz. Kirchengeschichte 1948 e 1949 davart l'introduenziun della reforma tridentina a Mustér.

⁹⁴ Clemente p. 330 per ils 25 d' october 1639.